

УДК 373.3/5

В. Гусак,

кандидатка педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки й андрагогіки
КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА У ПОСТУПІ ДО ЦІННОСТЕЙ

Сучасна освіта торує складний шлях перетворень у контексті соціально-політичних трансформацій. Важливим кроком у комплексі державних новацій стала реформа загальної середньої освіти та розроблення Концепції «Нова українська школа».

У вступі до розділу «Виховання на цінностях» йдеться про те, що «найосвіченіша людина може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдських цінностей», а виховний процес є «невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)».

Таким чином, серед засадничих пріоритетів реформування школи особливого значення набувають принципово нові ідеї філософії виховання, що має наскрізний характер та глибинну ціннісно-світоглядну домінанту. На думку І. Бега, фокусування виховного процесу на розвитку ціннісної сфери особистості потребує докорінної смисложиттєвої переорієнтації індивіда, відповідно до якої досягнення й засвоєння ним особистісних цінностей має пов'язуватися з виходом за межі егоїстичних інтересів та центруватися на морально-духовній культурі людства [1].

Варто зазначити, що проблема організації та впровадження наскрізного процесу виховання на цінностях, під час опитування на курсах підвищення кваліфікації, визнана слухачами різних категорій як найскладніша.

Для підтримки забезпечення удосконалення якості розвитку професійної компетентності у сфері виховання на базі КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР було створено динамічну групу. Її ключове завдання полягало в дослідженні природи цінностей, їх класифікації у різних сферах наукового пошуку, вивченні інноваційних методик формування ціннісних орієнтацій, розробленні практико-орієнтованих форм виховання відповідно до принципів особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів, педагогіки партнерства, напрацювання досвідних практик.

Роль і вплив цінностей на становлення особистості розкрито в працях Ш. Амонашвілі, І. Беха, В. Вербець, В. Гриньової, І. Зязюна, В. Леонтєва, М. Рокича, О. Сухомлинської, С. Рубінштейна, Л. Хомич, Є. Шиянова та інших. Аналіз джерельної бази дозволив з'ясувати те, що на тепер у наукових працях відсутня єдина думка щодо розуміння та узгодженої класифікації цінностей. Було встановлено, що упродовж усієї своєї історії розвитку людством було вироблено загальнолюдські або універсальні цінності, які не трансформувалися і не зменшували свою значимість.

З соціальної позиції цінностями у філософії, етиці, естетиці, соціології вважається продукт конкретних історичних умов суспільного життя. У психології особистості загальноживаним є термін «особистісні ціннісні», що засвідчує факт освоєння суб'єктом соціальних зв'язків та ставлень, тобто освоєння ним суспільних цінностей, які стають унормованим утворенням [1].

Відповідно до філософського словника соціальних термінів *цінність* – «духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії теоретичної системи, утопічні образи, суспільні ідеали та інше, і виступає критерієм оцінки дійсності людиною та джерела смислоутворюючої основи людського вчинку.

І. Бех зазначає розкриває зміст поняття «цінність» у широкому значенні як усе, що може поціновувати особистість, що для неї є значущим та важливим.

За дослідженнями М. Рокича, означений феномен розуміється як тверде переконання, специфічний вид поведінки або кінцева мета існування, що є особисто або соціально кращим, ніж протилежний або зворотний вид поведінки, або кінцева мета існування. Систему цінностей автор розглядає як стійку організацію переконань, що стосується кращих моделей поведінки або підсумкових станів у континіумі відносної важливості [6].

На переконання Вільяма Томаса і Флоріана-Вітольда Знанецького, сукупність сформованих, усталених ціннісних орієнтацій утворює стійкість особистості, забезпечують спадкоємність певного виду поведінки та діяльності людини, яка виражається у спрямованості її потреб та інтересів. Відповідно, ціннісні орієнтації відіграють роль регулятора позитивної мотивації у вчинках та діях особистості [8]. У соціальній психології під терміном «ціннісні орієнтації» розуміють моральні, ідеологічні, політичні, естетичні та інші основи поціновування суб'єктом існуючої дійсності та орієнтації в її середовищі [1].

Пауль Тагард, спеціаліст з когнітивних наук Університету Ватерлоо, зазначає, що більшість дослідників дотримуються твердження про те, що систему цінностей варто розглядати в контексті базових потреб людини, включаючи як біологічні потреби – їжа, вода та притулок, так і психологічні потреби у стосунках, компетенції та автономії. Сам дослідник вважає, що «цінності є нейронними процесами, які виникають внаслідок зв'язування когнітивних уявлень про цілі та переконання з емоційними настроями. Емоції поєднують такі уявлення з когнітивною оцінкою, яка відображає те, наскільки ваша поточна ситуація сприяє або загрожує власним цілям» [9].

В. Сидоренко переконана у тому, що формування власної ціннісної структури індивіда виступає найважливішим чинником процесу соціалізації, за допомогою якого людина стає повноправним членом суспільства у всій повноті соціальних взаємин [8].

З прагматичної точки зору цінності становлять певну шкалу, еталони, що дозволяє розставляти пріоритети та робити позитивний вибір. Дослідники наголошують, що саме брак раціонального підходу до цієї дуже чутливої категорії істотно впливає на спроможність особистості в подальшому робити обґрунтовані вибори й розвиватися.

Концепція «Нова українська школа» окреслює систему «загальнолюдських цінностей, зокрема *морально-етичних* (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), *соціально-політичних* (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, повага до закону, солідарність, відповідальність)», які становлять теоретичну основу практичної взаємодії учнів, родини та закладу освіти щодо становлення особистості [3].

Погоджуємося із докторкою педагогічних наук, професоркою В. Сидоренко [8] щодо доцільності інтегрування у практику виховання закладів загальної середньої освіти провідних ідей позитивної психології Мартіна Селігмана, Кристофера Петерсона, які відкривають нові перспективні підходи до становлення особистості на основі опори на її сильні властивості. Для їх визначення існує опитувальник «Цінності у дії» (Values in action – VIA) за авторством М. Селігмана, К. Петерсона і Н. Парка (2004). Для розроблення інструментарію автори скористалися описами ментальних відхилень, розміщених у Діагностичному і Статистичному довіднику ментальних розладів, розробленому у США (DSM-IV/DR), та визначили 24 позитивні («сильні») риси характеру, що складають шість груп чеснот, (таблиця 1), які співпадають у різних культурах, філософіях і релігіях світу та розуміються як загальнолюдські цінності, якими керується оптимально функціонуюча особистість незалежно від статусу, посади, національності, віку та місця проживання.

Позитивні риси характеру, включені у класифікацію опитувальника «Цінності в дії» (Values in action VIA)

ГРУПИ ЧЕСНОТ ОСОБИСТОСТІ	ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ	СИЛЬНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ
1	2	3
I група – ЧЕСНОТА МУДРОСТІ (пізнання)	Когнітивні сильні сторони, пов'язані з набуттям і використанням знань	1) креативність (творчість, оригінальність) 2) допитливість (питливість розуму, пошук новизни, відкритість досвіду) 3) критичне мислення (винесення суджень, оцінки, продумування наслідків) 4) любов до навчання 5) мудрість (розсудливе й грамотне застосування знань)

ГРУПИ ЧЕСНОТ ОСОБИСТОСТІ	ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ	СИЛЬНІ РИСИ ХАРАКТЕРУ
1	2	3
II група – ЧЕСНОТА СМІЛИВОСТІ	Сильні сторони емоційно-вольової сфери, які передбачають подолання перешкод на шляху до цілей	6) хоробрість (відвага) 7) завзятість (впевненість, наполегливість, старанність) 8) чесність (автентичність, вірність собі, внутрішня цілісність) 9) енергійність, життєздатність та життєстійкість
III група – ЧЕСНОТА ЛЮДЯНОСТІ	Міжособистісні сильні сторони, пов'язані з дружбою і турботою	10) любов 11) доброта (щедрість, плекання, турбота, співчуття) 12) соціальний інтелект (емоційний, міжособистісний)
IV група – ЧЕСНОТА СПРАВЕДЛИВОСТІ	Цивільні сильні сторони, що сприяють хорошему життю у співтоваристві	13) громадянськість (виявлення громадянської позиції, соціальна відповідальність) 14) рівність (справедливість, неупередженість) 15) лідерство
V група – ЧЕСНОТА ПОМІРКОВАНОСТІ	Сильні сторони, які захищають від впадання в крайнощі	16) вибачливість (прощення, великодушність) 17) скромність 18) стриманість 19) саморегуляція
VI група – ЧЕСНОТА ДУХОВНОСТІ	Сильні сторони, що створюють зв'язок зі світом і дають сенс	20) цінування краси і визначних досягнень 21) вдячність 22) надія (оптимізм, орієнтованість у майбутнє) 23) гумор (оптимізм, легкість) 24) духовність

Відповідно до тлумачень, запропонованих авторами класифікації, розглянемо основні групи чеснот, а саме:

мудрість дає уявлення про когнітивні можливості людини, які виявляються у її активному прогнозуванні до здобування знань і їх застосуванні у житті;

смилівість передбачає виявлення стійкості і життєвої енергії, необхідної для забезпечення активних зусиль людини, спрямованих на досягнення мети при виникненні труднощів і перешкод;

гуманність забезпечує спроможність формувати і підтримувати доброзичливі соціальні зв'язки;

справедливість виявляється у громадянськості та сприянні суспільному благополуччю;

поміркованість – у стриманості, саморегуляції;

трансцендентність – у наявності уявлень про зміст життя і відчуття власного зв'язку із навколишнім світом.

Спираючись на характеристики визначених чеснот, розуміємо, що дотримання учнем позитивних цінностей сприяє формуванню в нього «сильних» рис характеру, які у свою чергу дозволяють прогнозувати його щасливе майбутнє як суб'єкта власної життєдіяльності.

Таким чином, дослідження науково-методичної літератури доводить потребу у інтеграції наукових ідей у практичне поле діяльності сучасного педагога.

Наступним кроком в роботі КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР стала тісна співпраця зі «Східноєвропейською гуманітарною місією» щодо поширення та впровадження програми «Виховання характеру», яка пропонує інноваційний інструментарій для реалізації завдань реформування Нової української школи у контексті виховання на цінностях.

Сертифіковані тренери: доктор психологічних наук Джон Кук, магістр психології Девід Глісон та авторка Лінда Елсбрук Ландрет – провели вісім базових тренінгів та підготували до роботи в контексті організації та здійснення правильного виховання понад 400 педагогів різного фаху.

Аналіз презентованої програми «Виховання характеру» [5] дозволяє стверджувати, що вона є практико-орієнтованою, ґрунтується на принципах наступності розвитку особистості відповідно до вікових періодів, з опорою на встановлені причинно-наслідкові зв'язки у виявленні дитиною негативних рис характеру й поведінки та перспективи їх подолання.

Зміст програми побудовано навколо восьми загальнолюдських цінностей – чесність, надійність, повага, відповідальність, сміливість, турбота, справедливість, надія. Автори пропонують набір інтерактивних форм виховання, які дозволяють дитині практикувати цінності у власному житті, здобути відповідну систему умінь, що у процесі дорослішання перейдуть у навички та сформують її характер.

Лінда Ландрет радить педагогу стартувати з того рівня, де знаходяться його учні, та розпочинати навчання цінностям з самого себе. Авторка акцентує увагу на тому, що реальність досягнення позитивного результату виховання характеру дитини залежить від неперервності процесу, який має бути заснований на реальних подіях повсякденного життя, тому рекомендує залучати до виховання усіх суб'єктів освітнього процесу. Саме цього потребує реалізація завдань Концепції «Нова українська школа», які стосуються розбудови освітнього процесу на принципах педагогіки партнерства. Педагоги та батьки підсилять зміст правильного виховання, якщо працюватимуть над власним удосконаленням та виявлятимуть готовність кожного дня на власному прикладі демонструвати важливі цінності. Такий метод сприяє формуванню у дитини цілісного характеру, що позитивно впливає на зміну мотивації для досягнення успішності до навчання.

Цінністю програми є те, що вона пропонує інноваційну стратегію «виховання дією» на основі особистісно орієнтованого, компетентнісного та

діяльнісного підходів. Особливий фокус уваги розробників спрямований на спільний продуктивний розвиток дітей та дорослих, корекцію відповідального батьківства, підвищення громадянської активності дітей та їх здатності у майбутньому змінювати країну та світ на краще через виховання характеру, формування лідерських якостей тощо.

Представники педагогічної спільноти Житомирщини пройшли курс навчання за програмою «Виховання характеру», отримали сертифікати та комплекс методичних матеріалів.

Упровадження Програми «Виховання характеру» в освітній процес ЗЗСО відбувається у тісній співпраці з працівниками КЗ «Житомирський ОШПО» ЖОР. Було проведено майстер-клас щодо розроблення авторських програм виховання на основі проєктних технологій. На допомогу вчителю розроблено методичний конструктор, який покроково розкриває зміст роботи над програмою, що дозволить оптимізувати процес пошуку та адаптації авторської програми «Виховання характеру дітей» до реалій Нової української школи.

Авторська програма виховання – це системне уявлення про умови досягнення виховних цілей, що виражається в послідовному викладі змісту виховного процесу, механізмах його реалізації і основних показниках духовно-морального становлення особистості в результаті його освоєння.

Алгоритм розроблення програми виховання окреслює перелік завдання: виявлення проблеми; постановка завдань; визначення умов їх вирішення; прогнозування результату; планування діяльності з досягнення визначеної мети; її реалізація; оцінка ефективності.

Пристаючи до написання програми, слід дотримуватись наступних принципів: варіативності, співтворчості, динаміки, інтеграції, самовизначення, конструктивної творчої діяльності, гуманізму.

Нами було запропоновано приблизну її структуру, яка може складатися з наступних розділів:

- концептуальні основи програми (пояснювальна записка);
- аналіз стану проблеми, яка реалізується, соціально-педагогічної ситуації виховання на цінностях загалом та вашому закладі зокрема;
- мета (виховання характеру відповідно до цінностей), завдання, (мета виражає конкретний, схарактеризований якісно, а де можливо і кількісно, образ бажаного результату, що має бути досягнутий у чітко визначений термін; формулювання повино бути чітке, коротке, повне та логічно коректне; педагогічна мета програми визначає стратегію та тактику виховного процесу у конкретний період часу для відповідної вікової групи);
- прогнозований результат (рекомендуємо визначати три рівні, а саме: отримання учнем *соціальних знань* (суспільні норми), первинне розуміння соціальної реальності та повсякденного життя; отримання *досвіду* переживання та позитивного ставлення до базових цінностей суспільства (людина, родина, батьківщина, природа, світ, праця тощо), *ціннісного ставлення до соціальної реальності загалом; отримання досвіду самостійної суспільної дії*, що дозволяє

стати вільною людиною, громадянином (взаємодія з соціальними суб'єктами поза школою);

- зміст виховання (тематичні блоки);
- механізми реалізації змісту процесу виховання (добір доцільних засобів, методів, технологій досягнення позитивних результатів та їх моніторингу ґрунтується на основі базових цінностей програми Лінди Ландрет);
- додатки (інструментарій дослідження та визначення результатів реалізації програми для її корекції у подальшому; умови реалізації програми: методика, технології, кадри, можливо фінансування).

Результатом науко-методичного супроводу впровадження програми «Виховання характеру» стала підсумкова конференція за участю тренерів: доктора психологічних наук Джона Кука, магістра психології Девіда Глісона, мета якої полягала в обговоренні напрацювань педагогічними фахівцями, які пройшли навчання на базі КЗ «Житомирський ОППЮ» ЖОР. У результаті презентації досвіду було з'ясовано, що ключові ідеї програми «Виховання характеру» педагоги області запроваджують під час проведення інтегрованих уроків, годин спілкування, просвітницьких заходів для батьків у закладах загальної середньої освіти, змісті роботи методичних служб різного рівня підпорядкування та інше.

Наприклад, на рівні методичних служб було проведено лайф-коуч для педагогів-організаторів з теми «Формування цінностей – запорука правильного виховання характеру у дитини»; стартапи, майстер-класи для класних керівників з теми «Інноваційні методики формування характеру дітей на основі базових цінностей». У Бердичівській гуманітарній гімназії № 2 впроваджується факультативна авторська програм для учнів 5-х класів «Скарбничка моралі» (педагог-організатор В. А. Артемчук).

Раціональний досвід напрацьовано в Коростишівській гімназії № 5 імені Тараса Григоровича Шевченка. Класним керівником І. В. Мартинюк було розроблено та впроваджено в систему роботи авторську комплексну програму «Сім нот для щасливого дитинства» для учнів 5–11 класів. Вона побудована на семи чеснотах, які пропонує Лінда Ландрет. У змісті враховано принцип наступності, основні ідеї педагогіки партнерства та принципи виховання на цінностях, задекларовані в Концепції «Нова українська школа», інноваційні підходи до організації та проведення активних форм діяльності з учнями (проекти, КТС, майстер класи, соціальні дослідження тощо). Авторка розробила моніторинг вивчення результатів, який тісно пов'язаний із цілепокладанням. Це дозволяє їй відслідковувати та аналізувати досягнення кожної дитини та об'єктивно їх оцінювати, коригувати види діяльності з класом. У результаті впровадження програми виникла потреба у долученні до її реалізації інших педагогів, які працюють з класом.

Схвальні відгуки отримала шкільна програма «Від загальних цінностей до життєвих компетентностей», розроблена групою творчих педагогів Роставицької ЗОШ І–ІІІ ст. для учнів (1–11 класів). Її мета – це «виховання

ідеалу особистості, зі сформованою системою загальнолюдських цінностей, здатної приймати рішення в ситуаціях морального вибору, нести відповідальність за свій вибір перед мікросоціумом, власною країною, людством».

Завдання програми полягають у створенні безпечного середовища для успішного зростання та становлення особистості школяра на основі формування основних загальнолюдських людських чеснот (чесність, надійність, повага, відповідальність, сміливість, турбота, справедливість та надія); стимулювати прагнення до самовдосконалення та саморозвитку. Зміст програми включає дев'ять розділів: (Р.І.) Цінності, моральні якості, етичні принципи та характер; (Р. ІІ) Чесність; (Р. ІІІ.) Надійність; (Р. ІV) Повага; (Р.V) Відповідальність; (Р.VІ) Сміливість; (Р.VІІ) Турбота; (Р.VІІІ) Справедливість; (Р.IX) Надія. Кожен із них окреслює проміжну мету, завдання, основні поняття та їх тлумачення, а також орієнтовну тематику організації діяльності учнів кожної вікової групи від першого до одинадцятого класів. У результаті запровадження програми у школі проведено Свято казкових героїв, які були представлені дітьми (1–4 класи) як добротворці та злотворці.

Педагоги відзначають, що особливе задоволення та активність учні виявили під час розробки проєкту «Дерево цінностей», утворення «Ланцюжка чесності» (особливо серед старшокласників). У контексті реалізації програми школярі самостійно визначали та аналізували власні звички, які знайшли відображення в «Колажі звичок», ідеали й цінності та створювали в кожному класі власну «Скарбничку цінностей»; розробляли правила етикету в класному колективі, школі; розмірковували та дискутували над проблемою «За що поважають друзів?» та інше. У школі було запропоновано створити вікно довіри.

Заслуговує на увагу досвід організації виховання в Олевській гімназії засобами програми «Виховання характеру» (Т. В. Заруби). Її мета спрямована на створення безпечного освітнього середовища, його ресурсного насичення для формування характеру випускника, який буде здатним у подальшому житті коригувати суспільні принципи та цінності, зв'язуючи їх із «внутрішнім компасом системи власних цінностей». Розробка носить комплексний характер та охоплює не лише організацію виховання дітей у школі, а й передбачає організацію просвітницької діяльності серед батьків та залучення усіх членів громади до створення єдиної команди. Програма містить термінологічний словник, у якому розкрито низку понять (цінності, моральні якості, етичні принципи, характер, звичка тощо); практичний порадник для класних керівників; розписані план та тематика проведення годин спілкування з учнями 1–11 класів.

Отже, досвід впровадження програми «Виховання характеру» (Лінда Ландрет) в практику діяльності ЗЗСО засвідчує те, що вона є продуктивним засобом реалізації завдань створення Нової української школи, реально змінює зміст виховання, яке набуває рис наскрізного характеру та базується на визначеній системі цінностей.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех, І. Д. Виховання особистості : [підручник]. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Видання 3-тє, доопр. Київ : Знання. 2008. 568 с.
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
4. Кремень В. Інноваційна людина як мета сучасної освіти. *Філософія освіти*. 2013. № 1. С. 7–22.
5. Ландрет Л. Виховання характеру дітей : навчальна програма для вчителів : пер. з англ.: Степанова В. ВЕФ Східноєвропейська гуманітарна місія, 2015. 112 с.
6. Рокич М. Лучшие психологические тесты для профотбора и профориентации / [отв. ред. А. Ф. Кудряшов]. Петрозаводск : Петроком, 1992. С. 112–114.
7. Селигман Мартин Э. П. Новая позитивная психология : научный взгляд на счастье и смысл жизни: перев. с англ. М.: София, 2006. 368 с.
8. Сидоренко В.В. Концептуальні засади Нової української школи: ціннісно світоглядний аспект. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих*: історія, теорія, технології : збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської інтернет-конференції 18 квітня 2018 р. м. Київ. У 2-х частинах. Ч.1./наук. ред., упоряд.: В.В. Сидоренко, Я.Л. Швень. Київ : Агроосвіта, 2018. 282 с. С. 121–128.
9. Цінності в школі – від глухої оборони до навігації в незвіданому. URL: <https://nus.org.ua/view/tsinnosti-v-shkoli-vid-gluhoi-oborony-do-navigatsiyi-v-nezvidanomu/>.
10. Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). Character strengths and virtues: A handbook and classification. Washington, DC: American Psychological Association.